

Életutak – Adalékok a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei menekült tisztviselők pályafutásához ^[1]

„Azok a menekültek csak ideig-óráig maradnak a mai Csonka-Magyarországon. Hazamennek ők egytől egyig. Nem a jelszavas politika fogja őket visszahívni, hanem visszahívja őket parancsoló erővel az édesanyjuk sírja, kis templomuk harangja, a föld, a Haza, az ő hazájuk, mely a miénk is!” A fenti véleményt a Szolnokon működő Menekülteket Segítő Egyesület fogalmazta meg a menekült tisztviselők kapcsán 1921. szeptember 16-án írt levelükben.

Menekültek, 1914–1918

Amikor az első világháború történetének egy-egy szeletét próbáljuk megragadni és kiemelni, általában kevesebb figyelmet kap a háttér mindennapjainak bemutatása. A hadba vonulók családtagjainak segélyezése, a sebesült katonák ellátása, a népkonyhák felállítása, később a hadikölcson-kötvények jegyzése jelezték a „*vármegye egész társadalmának lelkes fáradozását és áldozatkészségét*.”^[1] Mindezek mellett azonban a háttérre hárult a hadműveletek következtében menekülni kényszerülő lakosság ideiglenes befogadása is.

Így már 1914-ben, a Kárpátokon sikerrel betörő orosz invázió idején mintegy 2500 menekültöt helyeztek el Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területén: a menekülők egyik fele önmagát tartotta fenn és élmezse, a másik fele azonban közsegélyre szorult.^[2] A felvidéki-galiciai menekülteket internáltak követték. Az 1915 tavaszán bekövetkezett olasz hadüzenet után ugyanis isztriai olasz anyanyelvű, ám a Monarchia fennhatósága alá tartozó személyek csoportjait irányították a vármegye területére.^[3] Látható tehát, hogy az 1916-ban sorra került román támadás következtében megjelenő menekülthullámmal már egy többé-kevésbé megfelelő tapasztalatokkal felvértezett tisztviselőgárda nézhetett szembe.

A világháború kitérőeként Románia semleges maradt, majd 1916. augusztus 17-én Bukarestben titkos szerződést kötött az antanttal. Ennek értelmében – jelentős területekért (pl. a Bánság, Erdély, Kelet-Magyarország a Tisza vonaláig) cserébe – augusztus 27-én Románia hadat üzent a Monarchiának, majd aznap elindította hadseregét is. *Sebesi János*, Udvarhely vármegye alispánja jelentésében így idézte fel az augusztus végi napokat: „Az 1916. augusztus 27-én este történt román betörés és hadüzenet után Csík és Háromszék vármegyék közönségének jelentékeny része Udvarhely vármegyén át menekült. [...] *Betegh Miklós* kormánybiztos úr Udvarhely vármegye kiürítését augusztus 30-án rendelte el és a telefonon történt részletesebb utasítása szerint négy-öt nap alatt volt lebonyolítandó. A menekültek által terjesztett rémhírek folytán pánik tört ki, amit egyes hatósági közegek fejtelensége és a vasúti közlekedés nem kielégítő lebonyolítása és később a személyszállítás napokra történt beszüntetése csak fokozott.”^[4] A kiürítés mellett a belügyminisztérium döntött a befogadó vármegyékről is: „A hadviselés érdekei megkívánják, hogy a határszéli vármegyékből eltávozó lakosság az ország belsejébe továbbbájtassék. [...] Háromszék és Udvarhely vármegyékből Tövis és Aradon át Békés és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyébe [...] fog irányítani.”^[5]

A román támadás következtében tízezrek voltak kénytelenek egyik percről a másikra elhagyni erdélyi otthonaikat. A menekülők vasúton, kocsin, gyalog indultak neki az ismeretlennek. A belügyminiszter 1916. augusztus 30-i és 31-i távirata, illetve rendelete alapján a szolnoki vasútállomáson szinte azonnal megkezdte működését a Vármegyei Menekültügyi Kirendeltség, melynek vezetésével *Küry Albert* alispán^[6] *K. Pethes László* vármegyei aljegyzőt bízta meg,^[7] aki korábban a galíciai osztrák és felvidéki magyar, majd a kiürített osztrák tengerparti menekültek és internáltak ügyeit intézte. Pethes rövid időn belül egy alispáni kirendeltséget szervezett meg – „*amilyen nem volt az országban sehol*” –, azaz teljes alispáni hatáskörrel intézte a vármegye területére jövő, azon átvonuló menekültek továbbirányítását, elhelyezését, egyes-bajos dolgaik (családegyesítések, tudakozódások, panaszok, munkakeresés, iskolai időszak folytatása) intézését. Ebben segítette őt az előző években szerzett menekültügyi praxisa, vasútiügyi szaktudása s a katonai szállítási ügyekben való jártassága. Az országban egyedülálló elosztó-, irányító-, ellenőrző- és gyűjtőállomássá fejlesztett kirendeltségnek hivatalos helyiséget szerzett, a menekültek elhelyezésére barakkot, az élelmezéshez önálló konyhát létesített. Pethes szerint „*ha valamelyik erdélyi hatóság valamit, valahol a menekültjeinek hazaszállítása körül el akart érni, hozzám fordult. [...] Sőt, ami komikus, míg a belügyminisztériumnak Bécshez kellett fordulnia egy bizonyos szállítvány irányításáért, addig én azt Szolnokon helyben elintéztem. Élelmeszer, ruhanemű, éjjel-nappal kéznél az átvonulók részére, mindenki, aki csak Szolnokon átvonult, éjjel-nappal átvizsgálva, ellenőrizve [...]*.”^[8]

A vármegyébe menekültek létszámáról, illetve azokról, akik végül Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében maradtak, a Vármegyei Menekültügyi Kirendeltség összesítéseiből kaphatunk képet. A kirendeltség vezetője szerint az „*összesen 80 860 menekültet irányítottam Szolnokon keresztül, s helyeztem el részben a vármegyénkben.*”^[9] Majdnem hasonló számokat közöl a kirendeltség Pethes utáni munkatársa, *Hild Viktor* is. Szerinte a szolnoki vasútállomáson 77 632 erdélyi és 2289 bukovinai menekülő haladt át.^[10] Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében 16 000 menekült nyert elhelyezést, és bár az eredeti elképzelések szerint a vármegye udvarhelyi menekülteknek adott volna elsősorban szállást, a jelentések szerint a fent említett minden vármegyéből maradtak a területén.^[11]

Az összefogás, szolidaritás és önzetlen segítségnyújtás szép példái mellett a problémák is sokasodtak. Így az erdélyi menekültek Fegyverekre kirendelt tanítójának, *Both Bélának* a levele arról tanúskodik, hogy a település 214 menekültjének – „*csaknem kizárólag szegény földműves és munkásnép*” – olyan az ellátása, hogy „*az éhségtől előbb-utóbb kidűlnék*.”^[12] A jászvári alsó járás főszolgabírójának jelentése szerint a települések lakossága a támogató „*gyűjtések iránt sajnos már nagyon el van fásulva, a vagyonos gazdák, akik a háború alatt vagytonokat gyűjtöttek, minden szegényérzet nélkül utasítják el a gyűjtő hőlgyeket, a hivatalnok osztály nem tud semmit sem adni, mert a legtöbben nyomorral küzdenek.*”^[13] A 2100 menekültet (ebből 1000 fő 12 éven aluli) befogadó Mezőtúrról jegyezték fel, hogy a menekült gyerekek 90%-a nem volt beiskolázva, és több helyen egy szobában 12–18 fő zsúfolódott össze. Általános problémának tekintették, hogy a többgyermekes családokat sehol sem látták szívesen.^[14] Egyre többször számolt be a sajtó a nyomor vámszedőiről, azokról a vasúti munkásokról, „*zsidókról, üzérekről*” és lakástulajdonosokról, akik a menekülők magukkal hozott állatait, értékeit vásárolták fel, csalták ki potom áron, illetve fizetettek ki horribilis összegeket egy-két szobás lakásokért.^[15]

A katonai sikereknek köszönhetően 1916 októbertől kezdetét vehette a hat héttel korábban kényszerűségből eltávozottak hazatérése. *Hild Viktor* összeállítása szerint október 28-án indult meg a visszavándorlás Pethes hazaszállítási szervezete alapján és az első napokban 1738 menekült térhetett haza. Az időjárás keményebb fordulása miatt azonban november-december folyamán lanyhult a visszaszállítás üteme, ám még így is év végéig 19 483 fő hagyta el a vármegyét a kirendeltség segítségével. Az 1917. évben ugyanez a szám 16 927 fő, 1918-ban 443 fő volt.^[16]

1917. június 10-én bezárt a kirendeltség állandó konyhája, és az iskola befejeződésével a kirendeltség is befejezhető (volna) hónapokig tartó heroikus munkáját.^[17] A háború azonban folytatódott, így a kirendeltség munkája sem zárulhatott le. 1917 őszén egy pár hónapra csángó menekülteket is befogadott a város és a vármegye. Hadikfalva, Andrásfalva, Istenségségi községekben csaknem 500 fő érkezett. Mindannyian a megye támogatását élvezték 1918 áprilisáig, a visszatelepítés időpontjáig. Ugyancsak a menekültügyi kirendeltség támogatását vette igénybe 1918-ban az a 651 lengyel zsidó, akik Galiciába és Bukovinába térhettek haza.^[18]

Menekültek 1918 után

A világháborús vereség, a határokon megjelenő, majd azokat semmibe vevő szomszéd államok hadseregei tömegeket mozdítottak ki lakhelyeikről. A menekültáradat azonban ekkor egyszerűen átugratta Szolnokot – „*a szolnoki kirendeltségről nem bírtak tudomással*” –, így a kirendeltség mindössze 42 menekültevel foglalkozott 1919 tavaszáig.^[19]

Milyen állapotban nézett szembe a gazdasági, társadalmi, katonai, politikai kihívásokkal Jász-Nagykun-Szolnok vármegye az ötödik háborús év őszén? Néhány mondatban érdemes kitérni erre a kérdésre. Akadózó közlélmelés és közellátás, élelmeszer- és nyersanyaghiány, súlyos munkaerőhiány, romló közegészségügy, elszegényedés és egyre feszültebb, türelmetlenebb közhangulat. A címszavakon túl: 1918 nyarától egyre több településen (Kisújszállás, Mezőtúr, Törökszentmiklós) az üres gyomrok vették át az irányítást.^[20] Az ősszel megjelenő és pusztító spanyolnátha ellen nem volt hatásos védekezés, a vesztes háború, a hazatérés izgalma, majd az azt felváltó családodottság, a munkaalkalmak hiánya, a szétzilált gazdasági keretek hozták magukkal a kérdést: ki a felelős mindezt?^[21] A számonkérésekben, megmozdulásokban, illetve a párhuzamosan zajló fosztogatásokban is aktív szerepet játszottak a fegyverrel hazatérő katonák és hadifoglyok.^[22]

1918 novemberében elmenekült a községi jegyzők jelentős része, öt főszolgabíró közül négy lemondott, hat rendezett tanácsú város polgármestere közül négy elhagyta a helyét (Jászberény, Karcag, Mezőtúr, Szolnok). Életveszélyes fenyegetés miatt távozott posztjáról a negyedik legnépesebb megyei település (ekkor nagyközség), Törökszentmiklós főjegyzője.[23] A Mackensen-féle hadsereg[24] átvonulása is súlyosbította a helyzetet: a németek szállítmányai az általános vágy tárgyai lettek és fosztogatásra adtak alkalmat.[25] Csak a megyeszékhelyen „909 kocsit törtek fel és 60 darab nagy személypoggyászt fosztottak ki. [...] Volt olyan nap, amikor 7 embert lőttek agyon, köztük két vasutast. A többi halott német katona és helybeli fosztogató volt.”[26] Az egyre több halálos áldozatot követelő összecsapások, tömegoszlatások,[27] a nemzeti tanácsok nehézsége, pénzügyi problémái, illetve a rend fenntartása céljából felállított nemzetőrség – sok helyen – visszaszűkítése miatt az alispán statárium bevezetését kérte a vármegye területére.[28] Ennek elutasítása után keserűen jelentette, hogy a vármegyében a „csőcselék azt teheti, amit akar, nincs rendőr, nincs hatóság, nincs bíró, az államhatalomnak nincs semmi tekintélye.”[29] Az 1919. januári közállapotokról szóló jelentés szerint a vármegyében a „lakosság nagy része nyugtalan. A jázsági felső járásban a leszerelt katonák a szesztilalmat áthágják, hozzájuk csatlakozik a csőcselék. A katonák legnagyobb része fegyveres, állandóan rettegésben tartják a lakosságot. Törökszentmiklóson a kereset híján és a megélhetés nehézségei és a zsidók és vagyonosok elleni uszítók miatt nyugtalan a lakosság. [...] Cibakházán a jelentés szerint egyenesen éhségforradalom várható.”[30] És még csak ezután jött a bolsevik hatalomátvétel, a vörös terror, a román megszállás, a vármegye kettészakadása és szisztematikus kifosztása. Mindez abban a vármegyében, ahol nemzetiségi konfliktus nem súlyosbította a helyzetet.[31]

Az idegen megszállást követően Erdélyből, a Felvidékről és a Délvidékről is tíz- és tízezerrel indultak el és hagyták el otthonukat, munkájukat és egzisztenciájukat. A belügyminisztérium már 1918 novemberétől próbálta anyagilag segíteni a „rendkívüli viszonyok következtében hivatali székelyükről eltávozni kényszerült vármegyei alkalmazottakat”,[32] ám csak 1920 tavaszára kristályosodott ki, hogy már nem ideiglenes segítség kell a menekülteknek, hanem integrálni kell őket. Ennek támogatására jött létre az Országos Menekültügyi Hivatal, amely 1920 és 1924 között 350 ezer menekültet regisztrált.[33] A beáramlást azonban már 1920 ősztől megpróbálta a kormány leállítani, vagy legalábbis korlátozni.

Tízezernek kellett volna minél rövidebb időn belül munkát és lakást adni. A fentebb már vázolt gazdasági körülmények miatt azonban ez nagyon nehéz volt. A képet legfeljebb egy kicsit árnyalja, hogy a tiszai alsó járás hiába kért 1920 tavaszán a községi hátralékos ügyek, például községi számadások és költségvetések, adóügyek miatt „8 nőtlen, okleveles menekült jegyzőt, illetve segédjegyzőt”, csak akkor remélhetek pozitív választ, ha az adott községek biztosítani tudták „valami úton-módon” a megélhetésüket. Nyáron már csak annyi választ kaptak kérésükre, hogy „a mai javadalmak mellett senki sem hajlandó a kiküldetést elfogadni.”[34]

További tömegekről kellett gondoskodni a nagyobb városok pályaudvarain. A szolnoki „vagonlakók” javarészt vasutasok voltak 1919 decemberében (59 család 94 kocsiban), ám a város románok általi bombázása miatti lakásínségben az elhelyezésük reménytelennek tűnt. Két év múlva, 1921 ősztől még mindig számosan éltek vagonokban. Ekkor a MÁV igazgatósága a kilakoltatásuk mellett döntött, és csak a Menekülteket Segítő Egyesület elnökének, Virág Béla törvényeszéki elnöknek a fellépése segítette abban, hogy a mielőbbi „lakásszerű elhelyezés” megfogalmazódjon a döntéshozókban.[35]

Öt életút

Az alábbiakban ismertetett egyéni integrációs történetek lehetőséget adnak arra, hogy felismerjük: nem egységes tömegként kell gondolnunk a szülőföldjüket elhagyók több százezres csoportjára. Mondjuk ezt annak ellenére, hogy tulajdonképpen mind az öt történetünk „sikeres”, amennyiben a menekülés traumája ellenére viszonylag gyorsan sikerült rendezni az öt személy lakás- és munkakörülményeit, állásaikat hosszabb időn keresztül töltötték be, illetve kötődtek új környezetükhöz.[36]

Ambrus Károly (Vízakna, 1888. október 15. – Budapest, 1968. április 9.)

Ambrus Károly a sóbányájáról és fürdőjéről ismert, a magyar történelemben (és irodalomban) az 1849. február 4-én lezajlott csatával bevonult, az 1910-es népszámlálás szerint mindössze 30%-os magyar kisebbséggel rendelkező alig 4000 lelkes városkában, Vízaknán látta meg a napvilágot.[37] Az Alsó-Fehér vármegyében található település Nagyszombatól kb. 15 kilométerre található.[38] A város élén 1902 és 1915 között *id. Ambrus Károly* állt, aki 1918-ban királyi tanácsosi címet nyert.

A református vallású Ambrus Nagyszombaton és Székelyudvarhelyen végezte középiskoláit, majd a kolozsvári egyetemen hallgatott jogot.[39] A diploma megszerzése után, 1914-ben kezdte meg közigazgatási pályáját Kis-Küküllő vármegyében, néhány hónap múlva (1915. július 1-én) szülővárosa főjegyzője lett.[40] 1918 ősztől a román többségű település magyar tisztviselőjeként menekülnie kellett. 1918. december végén került Jász-Nagykun-Szolnok vármegyébe, ahol azonnal szolgabírói állásba helyettesítették. Jászberényben nagyon nehéz körülmények között működött: „nemzeti magatartása miatt két hónapig a vörösök foglya volt”, majd a román megszállás alatt tudása legjavát kellett nyújtania. Ennek köszönhetően „nyelvtudásával sok értéket mentett meg”.[41] 1920 és 1921 között tehát a jázsági alsó és a tiszai alsó járás szolgabírójává vált, majd 1921 ősztől a tiszai alsó járás választott szolgabírójává lett.[42]

A kapcsolati háló kiépítésében fontos szerepet játszott házassága. 1920. december 29-én vette feleségül Jászájkóhalmán *Paray Imre* községi főjegyző és *Sohár Jozefa* lányát, *Paray Erzsébetet*. Egyik tanúja *Czettler Jenő*, a jákóhalmi kerület nemzetgyűlési képviselője volt.[43] 1926-ban tiszteletbeli főszolgabíróvá nevezték ki, 1929-ben II. szolgabíróvá választották.[44] 1935 és 1944 között vármegyei aljegyzőként a központban dolgozott, de főispáni engedéllyel továbbra is Tiszaföldváron élt családjával. 1944-ben Gödöllőre menekült, majd az Esztergommal szomszédos Ipolyszalkán telepedett le. 1945. február 27-én tért vissza Szolnokra.[45] Az igazoló bizottság 1945-ben – betegségére is hivatkozva – nyugdíjazta, ám Ambrus fellebbezett a döntés ellen. 1946. augusztus 27-én – bár a Nemzeti Bizottság megtartását kérte – az alispán nyugdíjazását javasolta, mert „betegsége miatt szolgálatát ellátni képtelen”.[46] Erre 1946. október 31-i határidővel került sor.

Ambrus Károly arcképe

Az irat jelzete: MNL JNSzML XIV. 10. – Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, Alexander Imre alispán és családtagjainak irathagyatéka
1865–2003.

Méltóságos Alispán Ur !

A Törvényhatósági Bizettség 1921 évi október hó 20-án tartott ülésében szolgabíróvá megválasztván, azon legalázatosabb kéréssel járulek Méltóságod, mint a vármegye nyugdíjválasztmányának elnöke elé, hogy engem a vármegyei alkalmazottak nyugdíj kötelékébe felvenni és egyben a megelőző állásokban eltöltött szolgálati időmet is beszámítani sziveskedjék.-

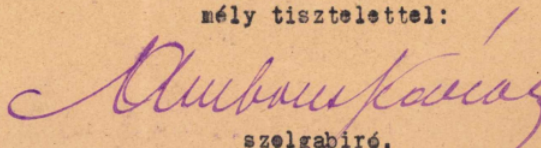
Közigazgatási gyakornokká 1914 évi december hó 16-án neveztettem ki Kisküküllő vármegyében, a hol esküt 1914 december hó 28-án vagy 30-án tettem.- Mint közigazgatási gyakornok működtem 1915 évi július hó 1-ig, a midőn Vizakna r,t, város főjegyzőjévé lettem megválasztva és mint ilyen 1915 évi július hó 1-től 1918 évi december hó 30-ig működtem.- Ekkor helyettesítve lettem Jásznagykunszolnok vármegyébe szolgabírónak és mint ilyen 1918 december hó 30-tól 1921 évi október hó 20-ig ; ettől kezdve pedig mint megválasztott szolgabíró működök.-

Fenti állításaim igazolására szolgáló okmányaim csatolva lettek legutolsó szolgabírói pályázati kérvényemhez, a melyket mindezideig még vissza nem kaptam és így csatolni nem áll módomban.-

Alázatos kérésemet megújítva, vagyok

Tiszaföldváron 1922 évi április hó 10,

mély tisztelettel:

szolgabíró.

Ambrus Károly kérelme

Az irat jelzete: MNL JNSzML IV. 407. Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, Alispáni iratok, 7689/1922. – Eredeti, gépelt.

Brandt Vilmos (Dés, 1888. június 26. – ?)

A Szolnok-Doboka vármegyei Désen született Brandt édesapja, *Brandt Viktor* (?–1934) földbirtokos, bányatulajdonos, édesanyja *alsócsernátoni Csernátoni V. Ilona* (1865–1929) volt. Nagyapja, *Brandt Samu* (?–1911) királyi járásbíró, nagyapja testvére, *Brandt József* (?–1912) „Erdély iskolateremtő sebészstanára”, nagybátyja, *Brandt Oszkár* pedig Beszterce-Naszód vármegye levéltárnoka (?–1914) volt.[47]

A középiskolát a kolozsvári református kollégiumban (1906), felsőfokú tanulmányait a nagyváradi jogakadémián, illetve a kolozsvári egyetem jogi karán végezte (1910).[48] 1910. augusztus 20-án nevezték ki Szilágy vármegye közigazgatási gyakornokává; a ranglétrát végigjárva 1919-ben lett a zilahi járás helyettes főszolgabírája.[49] A román csapatok 1919. január 15-én vonultak be Zilahra, „és ezzel az időponttal kezdődött meg a vagyon és személy elleni bűncselekmények láncolatlan sorozata.” A *Szamos* című lap „A románok viselt dolgai Zilahon” címmel közölt részleteket a településen járt francia bizottság jegyzőkönyvéből.[50] Ez alapján tudható, hogy a fosztogatás és rombolás mellett számos tisztviselőt és polgárt is súlyosan bántalmaztak, köztük Brandtot is, akit hosszabb ideig ápoltak a nagykárolyi, majd a debreceni kórházban.[51] Zilah megpróbáltatásainak még nem volt vége, 1919. február 23-án a Székely Hadosztály visszafoglalta a várost, a román ágyúzás következtében viszont a lakosság 90%-a elmenekült a településről.[52]

Felgyógyulása után – mint helyettes főszolgabíró – Hajdú vármegye alispáni hivatalában teljesített szolgálatot.[53] 1920 áprilisában *Lippich István* kormánybiztos-főispán kérésére került Jász-Nagykun-Szolnok vármegyébe; a főispán döntése alapján az üresedésben lévő tiszai közép járás főszolgabírói állására helyettesítette Brandtot.[54] Nagyon nehéz viszonyok között – a román megszállás szinte kivérezette Törökszentmiklóst és környékét – vette át „Magyarország egyik legszebb járását”,[55] melyet azonban csak nyolc hónapon keresztül vezetett. 1920 decemberében ugyanis, bár beadta pályázatait a főszolgabírói állásra (a tiszai alsó járás élére is), azokat visszavonta.[56] Állás nélkül sem kellett kétségbeesnie, hiszen 1921-ben feleségül vette *szentkirályszabadjai Szőke Margitot* (1903–), *Szőke Kálmán* pusztakengyeli földbirtokos lányát.[57] Házasságukból három gyermek – *Mária* (1923–), *Judit* (1926–) és *Vilmos* (1935–) – született.

Almásy Imre gróf (a vármegye korábbi főispánja és megkerülhetetlen személye) barátsága és támogatása révén 1922-ben Békés vármegye főispánja lett.[58] Gömbös Gyula kormánypártból történő 1923-as kiválása után már Brandt megrendült helyzetéről cikkeztek, ám a viszontválasz is hamar megérkezett: „a főispánt sokkal régebbi kötelekek fűzik Bethlen miniszterelnökhöz, akinek földije, s akivel együtt kellett menekülniük Erdélyből az oláh hordák elől (kiemelés – B. G.). Nem Gömbös, de Bethlen bizalma állította Békés vármegye élére, ahol eddigi működésével, a megye ügyei iránt való fáradhatatlan érdeklődésével, a teljes társadalmi békét istápoló magatartásával és objektivitásával nagy népszerűséget és általános rokonszenvet vívott ki magának.”[59]

1924 és 1927 között mint összekötő főispán teljesített a belügyminisztériumban szolgálatot.[60]

A kapcsolati háló részét képezték azok a szervezetek, amelyeket a városukból, vármegyéjükből elmenekült polgárok hoztak létre. 1926 tavaszán – Brandt ügyvezető elnöksége mellett – alakult meg a Szilágy vármegyeiek egyesülete. Brandt édesapja – mivel szülei és testvérei is otthagyták a Szilágyságot – az egyesület háznagya lett.[61]

1927 őszén „hazatért”: elindult a *Horánszky Dezső* halálával megüresedett törökszentmiklósi kerületi képviselői posztért, egységes párti programmal és gróf Almásy Imre hathatós támogatásával el is nyerte azt. Brandt beszélt motivációjáról – „*még egyszer szeretettel és becsülettel dolgozhassak azért a derék népért, amelyik az 1920. évben engem a hontalant olyan meleg szeretettel és ragaszkodással fogadott és nyújtott nekem második otthonot*”[62] – és ismét megfogalmazta politikai krédóját: „*tántoríthatatlan híve gróf Bethlen Istvánnak és programja mindenkor Bethlen István gróf politikai működésének támogatása*” lesz.[63] Egyhangúan ismételt az 1931-ben, illetve az 1935-ben lezajlott választásokon is. 1931 és 1939 között a képviselőház egyik jegyzője volt. 1931 decemberében a tisztviselői nyugdíjcsökkentés miatt *Sztranyavszky Sándorral* együtt kilépett pártjából. Döntésüket „*a nyugdíjredukció mellett a helyzet kilátástalansága és a kormány programtalansága is megérlette.*” A Gömbös-kormány megalakulása után csatlakozott a Nemzeti Egység Pártjához, amelynek háznagya lett.[64] Felszólalt a közigazgatás rendezésének ügyében (1929. március 22.), valamint az erdők és a természetvédelem ügyében (1934. november 30.).[65]

1937-ben Törökszentmiklós díszpolgára lett.[66] Az oklevelet Sztranyavszky Sándor képviselőházi elnök, mintegy 30 országgyűlési képviselő és a vármegye vezetőinek jelenlétében vette át. Választókerülete csaknem minden társadalmi egyesületében vezető szerepet töltött be, jó részüknek elnöke vagy tiszteletbeli elnöke volt.

1938 őszén – több tucatnyi képviselőtársával együtt – kilépett az *Imrédy Béla* vezette kormánypártból. 1939-ben (elv)barátjával, Sztranyavszky Sándorral együtt úgy döntöttek, hogy nem indulnak a választáson. Választókerületéhez intézett búcsúlevelében egyik okként az „*irányított kormányajtó által megváltoztatott közhangulatra*” hivatkozott.[67] Mire gondolhatott? Elég, ha a *Törökszentmiklós és vidéke* következő számát fellapozzuk: „*felelős államférfiaink nem nézhették tovább a kákán is csomót keresők aknamunkáját, s mikor látták, hogy az ország elevenébe vágó zsidótörvény tárgyalását is fél esztendeig hátráltatják akadékoskodásukkal, belátták a ház feloszlásának és egy új választás kiírásának szükségességét.*”[68]

1939 után több magánvállalat igazgatósági tagja volt. Az Országos Ebtenyésztési Tanács országos társelnöke, a Magyar Erdészeti- és Vadászati Műszaki Segédszemélyzet Országos Egyesületének elnöke volt. A Nemzetvédelmi Kereszt polgári kitüntettje.[69]

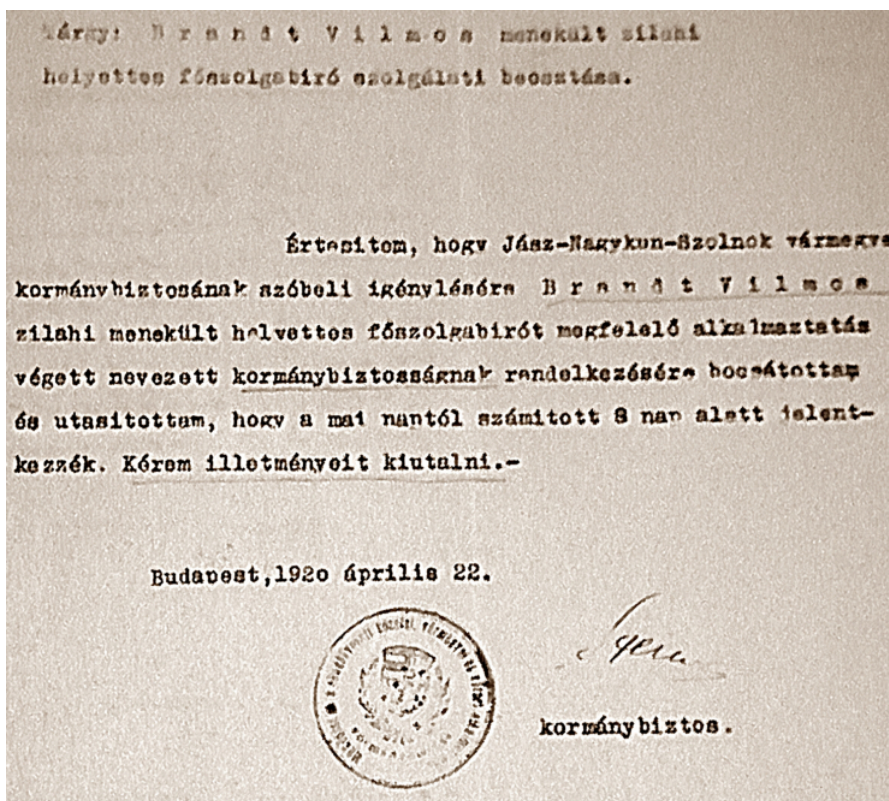
1944-ben családjával együtt elhagyta Budapestet, 1945 januárjában az országot is, csak 1946 utolsó napjaiban tértek haza Ausztriából. A Népügyészség ugyan eljárást indított ellene, ám 1947 őszén megszüntették a nyomozást, többek között azért, mert a „*behívott munkaszolgálatosok ügyében iparkodott eljárni*”, illetve a „*zsidókkal szemben emberségesen viselkedett.*”[70]

Már özvegy feleségét 1952-ben Cibakházára telepítették, aki ott hunyt el 1952. augusztus 15-én.[71]

Brandt Vilmos arcképe

Tolnai Világlapja, 1927. december 7. 50. sz. 7.

Brandt Vilmos alkalmazása

Az irat jelzete: MNL JNSZML IV. 407. Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, Alispáni iratok, 5231/1920. – Eredeti, gépelt.

Köröskényi Ernyey Lajos (Malacka, 1889. január 9. – ?)

Római katolikus vallású, nemesi családban született 1889. január 9-én a Pozsony vármegyében található Malackán.[72] Édesapja *Ernyey Gyula*, a somorjai járás főszolgabírája, édesanyja *Vitál Árpádina*.

A középiskolát Nagyszombaton végezte, majd 1912-ben államtudományi államvizsgát tett a pozsonyi királyi akadémián.[73] 1911. május 15-től 1912. január 31-ig, majd 1912. június 15-től november 1-ig – még joghallgatóként – díjnokként szolgált Pozsony vármegyében, a somorjai főszolgabírói hivatalban. 1912. október 29-én díjitalan, 1915-ben II. fokozatú díjas közigazgatási gyakornok lett, 1916-ban pedig tiszteletbeli szolgabíróvá nevezték ki. 1916-tól a magyar királyi 140. honvéd tábortűzrezred kötelékében harcolt az első világháborúban. Számos kitüntetés tulajdonosa.[74]

1917. május 21-én vármegyei aljegyzővé, szeptemberben a malackai járás szolgabírójává választották.[75] 1919. augusztus 1-ig állásában maradt, ekkor a csehek – Ernyey szavaival élve – „engem otthonról elűztek, illetve a vármegye elhagyására kényszerítettek.” 1919 és 1923 között a belügyminisztériumban teljesített szolgálatot.[76]

1923. április 9-én osztotta be *Almásy Sándor* főispán a központi járásba helyettesített szolgabíróként, miután *Rédiger Zoltán* nem fogadta el kinevezését. Még ugyanebben az évben – immár választottként – megerősítették tisztségében.[77] 1926-ban a jászszági felső járás főszolgabírójának jelentkezett, ám visszavonta pályázatát. Az áhított tisztséget – már tiszteletbeli főszolgabíróként – 1931-ben sikerült elnyernie.[78]

1929-ben megnősült: felesége *Krüner Livia* (1908–2006), *Krüner Ágoston* szolnoki MÁV állomásfőnök, Szolnok városi képviselő lánya volt.[79] A polgári esketést az alispán végezte.[80]

Gömbös Gyula 1936-ban „a magyar királyi honvédségnek az önkéntes jelentkezés alapján történő kiegészítése terén éveken át kifejtett buzgó és eredményes tevékenységéért” tüntette ki.[81] Állását 1944-ig megőrizte, majd a front elől ősszel testvéréhez Balatongyörökre távozott.

A szolnoki Népbíróság – bár számos tanú sorakozott fel ellene – 1947-ben felmentette Ernyeyt a vádak alól, amelyek az internálásokat, illetve a zsidótörvények végrehajtását rótták fel a főszolgabíróra.[82] Az ekkor telepörként dolgozó Ernyey ítéletét azonban a Népbíróságok Országos Tanácsa 1949-ben megváltoztatta és két év börtönrre ítélte.[83] Életének további alakulásáról nem rendelkezünk információval.

Ernyey Lajos arcképe
Az irat jelzete: MNL JNSzML XIV. 10.

Méltóságos Páispán úr!

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye határponti
szolnoki járásában bevonásos folyóú megismerésért, szol-
gálati állásom biztos megköszönéssel pályázni.

Méltóságos úr, kérem Méltóságodat, hogy
a hátróidőmet, a csodolt, ohmainyam hátróidő
a hízelő bírálatig el lehessen tenni Méltóságodnak.

Aranyadok Méltóságodnak tisztelettel,
szolgálat

Szolnok 1922 évi, május hó 14-én

Ernyey Lajos
Tosony vármegye honi költ. szolgálat
Jász-Nagykun-Szolnok vármegye
helyettes szolgálatja

Ernyey Lajos pályázati kérelme

Az irat jelzete: MNL JNSzML IV. 407. – Eredeti, kézzel írt.

Kisjeszeni Jeszenszky József (Nagybecskerek, 1886. március 15. – Szolnok, 1933. augusztus 17.)

1886-ban született Torontál vármegye soknemzetiségű székhelyén, Nagybecskereken. [84] Édesapja Jeszenszky Nándor (?–1917) nagybecskereki evangélikus lelkész, édesanyja ilencfalvi Sárkány Gizella (?–1925). Felesége monostori Barényi Ilona (1896–1974). Gyermekeik: Erzsébet (1919–1977) és Gyula (1921–1969).

Szülelőhelyén végezte középiskoláit, majd jogot hallgatott Eperjesen. [85] Közigazgatási pályáját vármegyéjében, a zombolyai járásban kezdte 1912-ben, majd 1914-ben bevonult. [86] 1917-ben közérdekből felmentették, ezt követően a csenei járás szolgabírájaként működött. A szerbek megjelenése után is maradt állásában, ám a folytonos vegzálások, az előmenetel biztos kudarc miatt, és mivel nem ismerte az új állam hivatalos nyelvét, 1922-ben elhagyta Torontált. Családjával együtt „a zombolyai szolgabíróság által 5487/1922. számú tolonclevéllal utasítottam ki és az Országos Menekültügyi Hivatal 2540/1922. számú engedélyével” a Tiszabura község határában lakó apósához költöztek. [87]

Jeszenszky József levele az alispánnak

1922. december 28. hely nélkül

„Alulírott: Jeszenszky József tb. főszolgabíró 1918 novemberében a szerb megszállás idején, háború előtti beosztásom helyén, akkori főispánom: Dellimanics Lajos [88] és alispánom: Jankó Ágoston [89] jelenleg csonka Torontál megyének alispánja és kormánybiztosa tudtával és utasítására a szerb impérium alatt megmaradtam, azon célzattal, hogy az anyaországtól ideiglenesen elszakított honfitársaim előrelátható zaklatását tőlem telhetőleg enyhíteni megkísértem. Miután ebben támaszt leltem hivatali főnököm, Sztojanovics Vazul személyében, ki szintén fenti célzattal maradt meg helyén, azóta vele együtt hivatalos működésünkben igyekeztünk megfelelni nehéz feladatunknak. Megerősített engem elhatározásomban a magas magyar minisztertanács 1920. január 3-án hozott s a nemzeti kisebbségi minisztérium által 818. eln/1920. sz., a velünk kerülő úton, írásban közölt azon határozata, hogy a megszállott részekben helyükön maradt tisztviselők ebbeli ténye nem fog – még az idegen hatalomnak teendő eskü dacára is – hazafiatlan cselekedetnek tekinteni.

Hogy működésemben igyekeztem a csenei járás elszakított magyar és német lakóságának segítségére lenni, bizonyítja a csenei római kat. plébános és több csenei polgár által aláírt nyilatkozat, mely a belügyminisztériumban elintézés alatt levő repatriálási kérvényemhez van jelenleg csatolva.

Az idegen uralom alatti működésemet amiatt kellett feladnom, mert fentebb vázolt hazafias működésem nem maradhatott természetesen titok felettes hatóságaim előtt egy Csénén működő határrendőrségi szerb százados megfigyelései miatt sem, ki folytonos agresszivitásainak megüszítését feljelentéseiben azok tudomására hozta. Így azon kilátásom lehetett csupán, hogy állandóan alárendelt állásban szolgáljak. Lehetetlenné vált azonban az által is, hogy a szerb nyelvet a kellő mérvben nem tanulhattam meg.

Így élve a trianoni békében gyökerező jogommal, optáltam, s miután volt főnököm, Jankó Ágoston alispán úr igazolta azt, hogy tudtával, sőt biztatására maradtam annak idején helyemen, repatriálásom s mint tisztviselő átvételeim iránti kérvényemet beterveztettem belügyminiszter úr Ó Nagyméltóságához.

Miután beosztásomat Jász-Nagykun-Szolnok megyében ohajtanám elérni, kérem Méltóságodat, hogy igénylésem iránt a belügyminisztériumban előterjesztést tenni méltóztatnék.

Egyidejűleg kérem beosztásomat oda, ahova azt a szolgálat érdekében Méltóságod jónak látja.

mély tisztelettel

Jeszenszky József
tb. főszolgabíró

Az irat jelzete: MNL JNSzML IV. 407. 2627/1923. – Eredeti, kézzel írt.

Kérelmének megfelelően, Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei szolgálatra osztották be 1923 elején. A szintén menekült tisztai alsó járás főszolgabírájának igénylése folytán Tiszaföldvárra került, majd március 1-től a belügyminiszter a főispáni titkári teendők ellátásával bízta meg. Ezzel párhuzamosan szolgabíróként, tiszteletbeli főszolgabíróként, aljegyzőként, majd árvaszéki ülnökként működött. [90] 1932-ben tiszteletbeli vármegyei főjegyző lett. [91]

A szolnoki evangélikus egyház titkáráként „elévülhetetlen érdemeket” szerzett – Alexander Imre alispánnal, egyházi főgondnokkal együtt – az evangélikus templom létrehozásánál és felépítésénél. [92]

47 éves korában, 1933. augusztus 17-én hunyt el Szolnokon. [93] Temetésére a szolnoki református temetőben került sor a vármegyei tisztikar jelenlétében. „Szolgálatát becsületes hűséggel, nem csüggedő szorgalommal és kiváló tudással teljesítette és emellett szerény, úri modorával is úgy a közönség megbecsülését, mint kartársai szeretetét méltán kiérdemelte. [94]

Jeszenszky József arcképe

Az irat jelzete: MNL JNSzML XIV. 10.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye közönsége és tisztikara mély megilletődéssel és fájdalommal jelenti, hogy érdemes és hűséges volt főtisztviselője és tisztátára

kisjeszeni Jeszenszky József

tb. vármegyei löfjegyző, várm. árvaszéki ülnök, főispáni titkár

életének 48-ik évében 1933. évi augusztus hó 17-én éjjel 2 óraker az Urban csendesen elhunyt.

A megboldogult hült teteme 1933. évi augusztus hó 18-án délután 4 óraker a vármegyei közkórház halottesházából az ág. ev. vallás szerint tartandó gyászszertartás után fog Szolnokon a ref. ujtemetőben örök nyugalomra helyeztetni.

A megboldogult, vármegyei közszoigálatát Torontál vármegyében kezdte és az összeomlás után hontalanná válván az 1923-ik évben nálunk talált új otthonra, előbb vármegyei aljegyzővé, majd árvaszéki ülnökké választatván meg több mint 10 évig a főispáni titkári teendőket látta el.

Szoigálatát becsületes hűséggel, nem csüggedő szorgalommal és kiváló tudással teljesítette és emellett szerény úri modorával is úgy a közönség megbecsülését, mint kartársai szeretetét méltán kiérdemelte.

Szolnok, 1933. évi augusztus hó 17-én.

EMLÉKEZETÉT SZERETETTELJES KEGYELETTTEL ÓRIZZÜK.

"SZOLNOK ÉS VIDÉKE" SZOLNOK.

Jeszenszky József gyászjelentése

Az irat jelzete: Országos Széchényi Könyvtár, Gyászjelentés, 1933.

Erzsébetvárosi Patrubby István (Marosvásárhely, 1878. szeptember 23. – Budapest, 1943. május 28.)

Nemesi, örmény eredetű családban – „a legelőkelőbb erdélyi familia” – született Marosvásárhelyen. A Patrubby család „ösi fészke” Erzsébetváros volt, amely valamikor a második legnagyobb erdélyi örmény városnak számított.[95] a család számos tagja játszott fontos szerepet Erdély közéletében. Édesapja Patrubby Antal kereskedő, édesanyja Petelei Mária (?–1942). Első felesége csíksomlyói Csiky Janka (?–1935), második neje ippi és érkeserűi Fráter Magda (1898–1981) volt.[96]

Középiszkolai tanulmányait a marosvásárhelyi római katolikus gimnáziumban és a református kollégiumban végezte, majd a kolozsvári egyetem joghallgatója volt. [97] Közigazgatási pályáját Maros-Torda vármegyében kezdte 1902-ben. Fokozatosan lépett előre a hivatali ranglétrán: közigazgatási gyakornokként,[98] szolgabíróként, majd a nyárádszeredai járás főszolgabírójaként működött.[99] „Patrubby Istvánt [...] pályája kezdetén ott láttuk Bethlen gróf oldala mellett (kiemelés – B. G.) és ő adta az első impulzust arra, hogy az alkotmány megmentése csakis a közigazgatási tisztviselők összetartásán múlhat. A darabont-kormányval szemben való rezisztáció a közigazgatási tisztviselők vérszerződésében nyert megmásíthatatlan kifejezést, melyet Patrubby István akkori szolgabíró írt alá elsőnek.”[100]

1919. január 27-én lemondott állásáról és kérte korábbi hűségesküje alóli felmentését.[101] Távozását 1935-ben így képzelték el Tiszaföldváron: „Nyárádszereda főszolgabírája is e küzdők között volt, de az egyenlőtlen harc kétségbeesett reménytelenségével feladta ő is a küzdelmet, hogy erejét, tudását tartsa meg arra az időre, amikor nem céltalanság elbukni. Nem hűtlenségéből hagyta ott őrhelyét, de egy messzebb irányuló cél kényszerítette arra. Ott hagyta szülőházát, mindenétől megfosztva az oláh útlegeknek emlékével eljött a Tisza partjára, hogy itt a magyar összefogás érdekében dolgozzon, s az alkalmas időben harcoljon azokkal, akik vissza akarják venni Erdélyt.”[102]

1920 elején „elköltözködni volt kénytelen”. [103] majd Lippich István kormánybiztos-főispán helyettesített főszolgabíróvá nevezte ki a tiszai alsó járásba, majd az év végén választott vezetője lett a járásnak.[104] „Alkotásait és tevékenységeit a járás életében látni meg, mely kulturális, gazdasági és szociális fejlődésének biztosítékát kapja meg Patrubby István főszolgabíró vezetésében. Számos társadalmi intézmény és egyesület élén fejt ki széleskörű tevékenységet, melyben többek között a járás gazdasági helyzetének javítását és az ifjúságnak erős hazafias szellemben való nevelését teremti meg.”[105]

1934-ben – miután a kunszentmártoni kerületben tartott időközi választáson Böszörményi Zoltán, a magyar nemzeti szocialisták egyik vezéralakja is bejelentkezett jelöltként – éles támadást intéztek a Nemzeti Szocialista című lapban Patrubby ellen, miután nem adta meg az engedélyt sem a gyűlésük megtartására, sem a programbeszéd elmondására. Az Adorján Gyula által jegyzett írásban azt is megpendítették, hogy „meg kell szabadítani a kerületet ettől az oláhtól” (kiemelés – B. G.). Rágalmazás miatt végül bűnösnek mondták ki Adorjánt.[106]

Patrubby 1935-ben kérelmezte nyugdíjazását. A törvényhatóság méltányolta „nevezett azon munkásságát, melyet a haza és a közigazgatás érdekében [...] kifejtett”, hogy „hosszú évtizedeken keresztül a legszorgalmasabb munkása volt a közigazgatásnak”, és „buzgó és érdemes szzoigálatának elismerése mellett” szeptember 1. napjától nyugdíjazták.[107]

Életének 65. évében, 1943. május 28-án hunyt el Budapesten. Szülőhelyén, Erdélyben, Marosvásárhelyen temették el a családi sírboltba.[108] Nemcsak ő „tért haza”, hanem időlegesen a fia is. Ifjabb Patrubby István (1907–1980) ugyanis követte apját a közigazgatási pályán: 1933. április 24-től közigazgatási gyakornok volt apja mellett. 1935. november 20-tól szolgabíró volt ugyanott. 1940. november 25-től Maros-Torda vármegye szolgabírója lett. 1943 végén nyugdíjazták. Az ismételt román bevonulás után távozott, 1945. január 21-től már a tiszai alsó járás vezetőjeként tért vissza a munkához. 1945-ben igazolták, tekintettel arra a tényre is, hogy korábban részt vett az antifasiszta ellenállási mozgalomban, amit okiratokkal hitelt érdemlően bizonyítani is tudott. 1948 augusztusában politikai indíttatású fegyelmi eljárás indult ellene, majd szeptember 1-jei hatállyal felmentették a hivatalviselés alól.[109] Az ellene indított fegyelmi eljárást beszüntették. 1980-ban hunyt el Nagymaroson.

Patrubányi István arcképe

Az irat jelzete: MNL JNSZML XIV. 10.

Patrubány István főszolgabíró ünneplése.

A tiszai alsójárás jegyzői kara s közönsége bensőséges és meghitt ünnepség keretében ünnepelte meg Patrubány István főszolgabírájának 25 éves közszolgálati jubileumát f. hó 24-én Tiszaföldváron. Az ünnepségen megjelentek Almásy Sándor főispán, Alexander Imre alispán, dr. Bagossy Károly vm. főügyész, dr. Horváth József, dr. Koller Andor, dr. Muhoray Károly, Scheffsik István főszolgabírák, Ernyey Lajos és dr. Szabó Ferenc tb. főszolgabírák, Lengyel Sándor vm. árvsz. ülnök, dr. Bathó Lajos és dr. Szalay Szabolcs szolgabírák, Kormoss Miklós és Kiss József vm. jegyzők, dr. Návay Imre tb. vm. jegyző, dr. Khindl Barna járási orvos, dr. Erődi Harrach Tihamér országgyűlési képviselő, továbbá Nogáll László esperes plébános, Kövér János földbirtokos s a járás közönsége köréből még sok számon. A miniszterelnök ur táviratilag, a belügyminiszter ur pedig Almásy Sándor főispán által átnyújtott levélben küldte el jókívánatait a közigazgatási pályán 25 éven át érdemduosan működő főszolgabírónak. A járás különböző testületeinek küldöttségei üdvözölték, majd közel kétszáz teritékes bankettet rendeztek a tiszteletere, melyen Almásy Sándor főispán, Alexander Imre alispán, dr. Erődi Harrach Tihamér országgyűlési képviselő, Vajta Károly vm. jegyző

viselő, vajai katonai községi jegyző és D. Lőrinczy Sándor ipartestületi elnök emlékeztek meg szebbnél-szebb felszólalásukban az ünnepelt közszerepben álló egyéniségéről és közhasznú működéséről, mire az ünnepelt főszolgabíró meghalottan mondott köszönetet mindazoknak, akik lehetővé tették azt, hogy szűkebb hazájából, Erdélyből kiűzötten a vármegyében szeretet otthonra talált és működését folytathatta.

Patrubány István főszolgabírói ünneplése ^[11]

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok, 1927. február 27.

[1] Kury Albert alispán körrendelete 1914. szeptember 11-én jelent meg. *Tiszavidéki Újság*, 1914. szeptember 20.

[2] Az alispáni jelentést idézi: *Haladás*, 1915. október 17. 1–2.

[3] Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL JNSzML) IV. 407. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispánjának iratai (a továbbiakban: IV. 407.), 11.270/II/1921.

[4] Alispáni jelentés Udvarhely vármegye közigazgatási állapotáról az 1916. évben. Székelyudvarhely, 1917.

[5] MNL JNSzML IV. 407. 26.103/II/1922.

[6] Kury életéről lásd FÜLÖP TAMÁS: „Büszke vagyok rá, hogy szegény maradtam akkor, amidőn kötelességemhez képest száz ezreket szereztem a vármegyének.” – Kury Albert alispán 1867–1926. In: FÜLÖP TAMÁS (szerk.): *Zounek*, 27. Szolnok, 2013, 147–206.

[7] K. Pethes László (1885–1950): az első világháborúban a galíciai osztrák és felvidéki magyar, majd a kiűrt osztrák tengerparti menekültek és internáltak ügyeit intézte, majd 1916-ban a szolnoki Menekültügyi Kirendeltség vezetője lett. 1917 decemberétől az Országos Közélelmezési Hivatal közlelmezési miniszteri megbízottja volt. 1918 őszén Selmec- és Bélabánya városok főispán-kormánybiztosává nevezték ki. A kommün ideje alatt részt vett a Dormándy Géza nevével is fémjelzett ellenforradalmi akcióban, ennek sikertelensége után Szegeden közreműködött az Antibolsevista Komitő megalakításában. 1920-ban a jászapáti kerület kispárti programmal választotta meg képviselőnek. 1922-ben ismételn tudott (az Egységes Párt színeiben), 1927-ben viszont veszített Hegedűs Kálmánnal szemben. Ezt követően teljesen visszavonult a politikától. 1945 után eljárás indult ellene: két év börtönre és teljes vagyonekzósra ítélték. 1948-ban a köztársasági elnök közkegyelemben részesítette. Bővebben: <http://jnszmtisztviselok.hu/1876-1944/tisztviselok1876-1944/petheslaszlo/index.html> ^[12] [Utolsó letöltés ideje: 2020. április 16.]

[8] MNL JNSzML IV. 411. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai (a továbbiakban: IV. 411.), 2914/1920.

[9] Uo.

[10] MNL JNSzML IV. 407. 2687/II/1922.

[11] MNL JNSzML IV. 411. Alispáni jelentés a Közigazgatási Bizottságnak 1916. szeptember hónapról. I. 47/1917. és I. 41/1918.

[12] MNL JNSzML IV. 407. 26.103/II/1922.

[13] MNL JNSzML IV. 407. 26.103/II/1922.

[14] *Mezőtúr és vidéke*, 1916. október 9.

[15] *Törökszentmiklós és vidéke*, 1916. szeptember 16. és *Haladás*, 1916. szeptember 10. 3.

[16] MNL JNSzML IV. 407. 2687/II/1922.

[17] MNL JNSzML IV. 407. 4888/1921.

[18] MNL JNSzML IV. 407. 2687/II/1922.

[19] MNL JNSzML IV. 407. 2687/II/1922.

[20] Kisújszálláson 1918. július 20-án nélkülözők tömege „a közlelmezési ügyeket intéző városi alkalmazott házáat megtámadta s ablakait beverte.” MNL JNSzML IV. 407. 8725/926. Alispáni jelentés 1918. június, július, augusztus és részben szeptember hónapokról. 1917 nyarán Mezőtúron az élelmiszerjegyek kiosztása Kun Árpád polgármester inzultálásába, majd a hivatal szabályos megostromlásába torkollott. *Mezőtúr és vidéke*, 1917. július 4., 1918. június végén Törökszentmiklóson a rekvirált termékek miatt megpróbálták feltörni a közlelmezési raktárt. A helyszínre érkező főszolgabírónak is menekülnie kellett. VADAI SÁNDOR: *Visszapillantás Törökszentmiklós község szomorú közelmúltjára*. Szolnok, 1928, 25–26.

[21] Csak egy példa: Szénásy Lajos jászsági alsó járási főszolgabíró ellen 1918. április 7-én – „a jászsági kisbirtokosok” aláírással – névtelen feljelentés érkezett az Országos Közlelmezési Hivatalhoz. Ebben tizenhat (többek között rekvirálási, felmentési és közellátási) eset „legszigorúbb és legsürgősebb” kivizsgálását kérték, hozzátéve azt, hogy „ha az alanti panaszunkból kifolyólag megindítandó vizsgálat igazságai ki nem derülnének és a felsorolt hamis vezetőket a községekbe el nem távolítanak, eskünk alatt ígérjük, hogy életüktől fogjuk megfosztani a vérünkön élősködő piócákat, ha a jó Isten hazaségit, és a sok jogtalanul felmentett gazembereket, akik éppen az említett szolgabíró zsoldosaiként szerepelnek legnagyobbbrészt.” MNL JNSzML IV. 407. 11623/1919. Szénásy 1918 novemberében távozott posztjáról.

- [22] „Köztudomású tény az is, hogy a hazatért katonák jó része fegyver, töltény, kézigránát, sőt egyik itt Karczagon gépfegyver felett is rendelkezett.” Rimaszombati István az ellene indított fegyelmi tárgyalás folyamán. MNL JNSzML IV. 407. 15844/1937.
- [23] MNL JNSzML IV. 407. 15844/1937.
- [24] August von Mackensen (1849–1945): német tábornagy, 1916-ban a Románia elleni déli hadjárat parancsnoka, majd 1917–1918-ban a megszállt országrész katonai közigazgatásának vezetője. A Mackensen-seregcsoport 1918 végén Magyarországon keresztül vonult vissza Németországba.
- [25] Vidor Győző szerint jó áron lehetett takarót, bakancsot, konzervet vásárolni. Volt, aki tehergépkocsikba, volt, aki repülőgéphez fektette a pénzét. Nagy keletje volt a fegyvereknek: Vidor történetében egy véletlen baleset miatt derült ki, hogy a felsőkereskedelmi iskola egyik osztályában tizenhét lőfegyver volt a diákoknál. „Az asztal úgy nézett ki, mint az oroszai mező 1848-ban Roth és Fillipovich tábornokok hadseregének fegyverletétele után.” – VIDOR GYŐZŐ: *Borús évek – derűs képek Szolnok város múltjából*. Szolnok, 1990, 10–11.
- [26] *Pesti Napló*, 1918. december 22.
- [27] „Tizenegy emberélet pusztult egy éjszakán, mert lehetetlen Szolnokon a rendet fenntartani. Magyarország kellős közepén lakunk. Magyarország szívében élünk; fajunk szintiszta magyar és mégis halomszámra őli a magyar a magyart.” *Haladás*, 1918. december 8. 2.
- [28] MNL JNSzML IV. 407. 35962/1918.
- [29] MNL JNSzML IV. 407. 8725/1926.
- [30] MNL OL K 440 PTI 607. 31.
- [31] HATOS PÁL: *Az elátkozott köztársaság*. Bp., 2018, 180–181. és ABLONCZY BALÁZS: Sérelem, jogfolytonosság, frusztráció. Alsó-Fehér vármegye menekült törvényhatósága Budapesten, 1919–1921. *Kisebbségkutatás*, 2008. 2. sz. 248–260.
- [32] 147.991/1918. BM. számú körrendelet, 1918. november 19.
- [33] A Hivatal történetét PETRICHEVICH HORVÁTH EMIL foglalta össze: *Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy éves működéséről*. Budapest, 1924. A Hivatal működését és a számokat elemzik: ISTVÁN I. MÓCSY: *The Effects of World War I The Uprooted: Hungarian Refugees and Their Impact on Hungary's Domestic Politics, 1918–1921*. New York, 1983. Online: <http://www.hungarianhistory.com/lib/mocsy/mocsy00.htm> [13] [Utolsó letöltés ideje: 2020. április 16.]; ZEIDLER MIKLÓS: *Társadalom és gazdaság Trianon után. Limes*, 2002. 2. sz. 5–24.; CSÓTI CSABA: A menekült köztisztviselők társadalmi integrációjának keretei 1918–1924. *Limes*, 2002. 2. sz. 25–39.; SZÜTS ISTVÁN GERGELY: Optálási jegyzőkönyvek mint a trianoni menekültkérdés forrásai. *Századok*, 2018. 6. sz. 1237–1260.
- [34] MNL JNSzML IV. 407. 17468/1921.
- [35] MNL JNSzML IV. 407. 33960/1921.
- [36] ABLONCZY BALÁZS: Menni vagy maradni? Az 1918 utáni távozás és a helyben maradás motívumai az emlékiratokban. *Pro Minoritate*, 2018/tél 77–99.; EGRY GÁBOR: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944*. Bp., 2015, 109–126.
- [37] Petőfi Sándor *Négy nap dörgött az agyu* c. verse; *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*. Első rész. Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat. 42. kötet, Bp., 1912, 378–379. (A továbbiakban: Magyar Statisztikai Közlemények, 42. k., 1912.)
- [38] A vármegye impériumváltásáról: ABLONCZY BALÁZS: Sérelem, jogfolytonosság, frusztráció. Alsó-Fehér vármegye menekült törvényhatósága Budapesten, 1919–1921. *Kisebbségkutatás*, 2008. 2. sz. 248–260.
- [39] FRÜHWIRTH MÁTYÁS (főszerk.): *Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Trianon után*. Bp., 1930, 221.
- [40] MNL JNSzML IV. 407. 7689/1922.
- [41] SCHEFTSIK GYÖRGY (szerk.): *Jász-Nagykun-Szolnok vármegye multja és jelene*. Pécs, 1935. Online elérhetősége: http://vfek.vfmk.hu/00000113/adat_51.htm [14] [Utolsó letöltés ideje: 2020. április 16.]; FRÜHWIRTH: i. m. 221.
- [42] MNL Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai, közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: IV. 405.), 923/1921.
- [43] MNL JNSzML Jász-Nagykun-Szolnok megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak levéltári gyűjteménye (a továbbiakban: XXXIII. 2.), Jászfákóhalma, házassági anyakönyv, 73/1920. Czettler Jenő (1879–1953): közigazdász, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, felsőházi tag.
- [44] MNL JNSzML IV. 405. 431/1926. és MNL JNSzML IV. 405. 1048/1929.
- [45] MNL JNSzML XVII. 401. Szolnok Megyei I. sz. Igazoló Bizottság iratai, Vármegyei alkalmazottak igazolási iratai, 1945.
- [46] MNL JNSzML XXXIII. 18. Szolnok Megyei Tanács VB Személyzeti Osztály, Alispáni személyügyi iratok, Létszámcsökkentés, 1946–1948. 58/1947. és 1463/1948.
- [47] GAAL GYÖRGY: Erdély iskolateremtő sebészstanára: Brandt József halála centenáriuma. *Orvostörténeti közlemények*, 2011. 43–67.
- [48] HAEFFLER ISTVÁN (szerk.): *Országgyűlési almanach, 1935–40*. Bp., 1940, 233.; *Magyar politikai lexikon*. I. kötet, 62–63. Online elérhetősége: http://mtdportal.extra.hu/ADATBANK/MAGYAR%20POLITIKAI%20LEXIKON/MPL_1_B.pdf [15] [Utolsó letöltés ideje: 2020. április 16.]
- [49] HAEFFLER: *Országgyűlési almanach, 1935–40*... 233.; HÉJJA JULIANNA ERIKA: *Békés vármegye archontológiája, (1699) 1715–1950. Főispánok és alispánok*. Gyula, 2002, 71–72. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint: Zilahi járás, összesen: 37 644 fő, 12 636 magyar, 24 401 román; Zilah, összesen: 8062 fő, 7477 magyar, 529 román. *Magyar Statisztikai Közlemények*. 42. kötet, 1912, 328–329.
- [50] Szamos, 1919. március 9. 2.
- [51] *Magyar politikai lexikon, I. kötet*, 62–63.; HAEFFLER: *Országgyűlési almanach, 1935–40*... 233.
- [52] Szamos, 1919. március 9. 2.; NAGY SZABOLCS: A Székely Hadosztály. *Rubicon*, 2017. 7–8. sz. 40–51., 47.
- [53] HAEFFLER: *Országgyűlési almanach, 1935–40*... 233.
- [54] MNL JNSzML IV.407. 5231/1920.
- [55] *Törökszentmiklós és vidéke*, 1922. április 26. 2–3.
- [56] MNL JNSzML IV.405. 1154–1155/1920.
- [57] MNL JNSzML XXXIII. 2. Törökszentmiklós, házassági anyakönyv, 180/1921. Násznagya: gróf Almásy Imre volt.
- [58] Részletesen HÉJJA: i. m. 71–72.
- [59] *Békésmegyei Közlöny*, 1923. október 7. 2.
- [60] HAEFFLER ISTVÁN (szerk.): *Országgyűlési almanach, 1931–36*. Bp., 1931, 105–106.
- [61] *Nemzeti Ujság*, 1926. április 8. Testvére, Viktor 1928-tól Törtel, 1930-tól Zagyarváras főjegyzőjeként működött. A község érdekében kifejtett munkálkodásának elismeréséül – „Mióta Brandt Viktor főjegyző úr a község élén áll, érezzük, hogy Apát kapott a község, kihez mindenkor mint fia nyugodtan mehetünk tanácsért és

segítségért.” – 1934-ben a község díszpolgárává választották. 1940-ben az aknasugatagi járás főszolgabírájának nevezték ki. MNL JNSzML V. 661. Zagyarékas nagyközség iratai, 1/1934.

[62] *Törökszentmiklós és vidéke*, 1931. július 15. 2.

[63] *Törökszentmiklós és vidéke*, 1927. november 16. 1.

[64] *Képviselőházi napló*, 1931. I. kötet. Az országgyűlés képviselőházának 3. ülése, 1931 július 22. 8., HAEFFLER: *Országgyűlési almanach, 1935–40...* 233.; *Magyar politikai lexikon*. II. kötet, 32. Online elérhetősége: http://mtdportal.extra.hu/ADATBANK/MAGYAR%20POLITIKAI%20LEXIKON/magyar_politikai_lexikon_2.PDF [16] [Utolsó letöltés ideje: 2020. április 16.]

[65] *Képviselőházi napló*, 1927. XVIII. kötet. Az országgyűlés képviselőházának 272. ülése, 1929. március 22. 460–462.; *Képviselőházi napló*, 1931. XXIV. kötet. Az országgyűlés képviselőházának 308. ülése, 1934 november 30., 328.

[66] *Nemzeti jövőnk*, 1937. december 18.

[67] *Törökszentmiklós és vidéke*, 1939. május 24. 2.

[68] *Törökszentmiklós és vidéke*, 1939. május 26. 2.

[69] *Ellenzék*, 1941. szeptember 16. 2.

[70] Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL), XXV. 2. b. Budapesti Népügyészség iratai, Büntető iratok, 3518/1947.

[71] MNL JNSzML XXXIII. 2. Cibakháza, halotti anyakönyv, 44/1952.

[72] Államvizsgálati bizonyítványán a január 9-i, törzskönyvi lapján a január 8-i dátum szerepel. „*Régi Nyitra és Pozsony vármegyei család. Egy Erney már az 1055–1073. években kitűnik mint pozsonyi főispán. István bán, – fia István 1303-ban nádor. I. Károly király 1316-ban megerősíti a családot Köröskény birtokában. Innen a család nemesi előneve.*” In: SCHEFTSIK: i. m.

[73] MNL JNSzML IV. 407. 7983/1929.

[74] Hadtörténelmi Levéltár, I. B. Kikülönített gyűjtemények 1867–1945. 35. Tiszti személyügyi és anyakönyvi lapok, minősítési táblázatok. 45.487

[75] Az 1910-es népszámlálás adatai szerint: Malacka, összesen 5136 fő, 530 magyar, 631 német, 3849 szlovák; Malackai járás: összesen: 49 162, 1516 magyar, 2272 német, 44 374 szlovák; Somorjai járás: összesen: 30 327 fő, 27 219 magyar, 2729 német, 324 szlovák. *Magyar Statisztikai Közlemények*. 42. kötet, 1912, 154–155.

[76] MNL JNSzML IV. 407. 30.714/1931. és MNL JNSzML IV.405. 643/1929.

[77] MNL JNSzML IV.405. 570/1923. és MNL JNSzML IV. 407. 7983/1929.

[78] MNL JNSzML IV.405. 431/1926. és 197/1931. Búcsújáról: *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok*, 1931. december 24. 3.

[79] MNL JNSzML XXXIII.2. Szolnok, házassági anyakönyv, 42/1929. 1944-ben elváltak: P. 4401/1943/6.

[80] *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok*, 1929. április 28. 2.

[81] *Szolnoki Újság*, 1936. május 28.

[82] „*Erney Lajos, a jászsági alsó járás főszolgabírója például nem tanúsított túlzott szigorot, de segítőkészséget sem, közben pedig igyekezett hasznot húzni az eseményekből. Például a zsidók löfegvereinek beszolgáltatásakor ismerőseinek és magának is jelentéktelen áron szerzett be vadászfegyvereket*”, továbbá támogatta járása egyik főjegyzőjének előterjesztését a cigányok zárt telepre való összegyűjtését. Csősz LÁSZLÓ: *Tettesek, szemtanúk, áldozatok. A vészorkoszak Jász-Nagykun-Szolnok megyében*. PhD-értekezés. Szeged, 2010, 89–90.

[83] Erney ügyében Alexander Imre volt alispán is vallomást tett. Ebből (és egyéb tanúvallomásokból) megtudhatjuk, hogy egy vitatott esetben Erney tanácsot kért, és Alexander döntött úgy, hogy gettóba kell szállítani az adott személyt. BFL XXV.1.a. Budapesti Népbíróság iratai, Büntetőperes iratok, 1365/1948. Erney Lajos népbírósági pere.

[84] Az 1910-es népszámlálás szerint Nagybecskereknek 26 006 lakosa volt, ebből 9148 magyar, 8934 szerb, 6811 német, 339 román nemzetiségű volt. Jeszenszky állomáshelyein ezek a számok: Csenei járás: összesen 30 936 fő, 3736 magyar, 5765 szerb, 16 468 német, 3626 román; Zsombolyai járás: összesen: 46 904 fő, 12 026 magyar, 3687 szerb, 25 552 német, 4643 román. *Magyar Statisztikai Közlemények*. 42. kötet, 1912, 372–373.

[85] FRÜHWIRTH: i. m. 62.

[86] „*Az 5. h. gy. e. kötelékében harcolt az orosz és olasz fronton, két hadiékítményes SL, I. o. ez. vit. érem, seb. érem, háb. emlékérem, K. cs. k. tulajd. volt.*” SCHEFTSIK: i. m. Testvére, Endre – m. kir. adóhivatali számtiszt Nagybecskereken – Galiciában hősi halált halt. *Evangelikus Óráló*, 1914. november 21. 47. sz. 518.

[87] MNL JNSzML IV. 407. 2627/1923. Barényi Gyula korábban a gróf Csekonic-féle zsombolyai uradalom központi kasznárja volt. 1949-ben hunyt el Szolnokon.

[88] Dellimanics Lajos (1861–1922): 1902–1906 és 1910–1917 között volt Torontál vármegye főispánja. GYÉMÁNT RICHÁRD: Torontál vármegye „első emberei” a dualizmus (1867–1918) korában. *Aracs*, 2018. 2. sz. 105–106.

[89] Jankó Ágoston (1856–?): 1903-tól 1923-ig Torontál vármegye alispánja, 1923 és 1931 között Tolna vármegye főispánja. „*A szerb megszállás alatt karhatalommal távolították el állásából, de ő továbbra is Nagybecskereken maradt, és mint tús állandóan ellenőrzés alatt állott, sőt egyszer hazaáruhással és felségértéssel vádolva le is tartóztatták. 1919 őszén erőszakkal távolították el a megszállott területről. 1921-ben Csonka-Torontál vármegye eg yideig az ő vezetése alatt önálló törvényhatóságként működött.*” *Magyar politikai lexikon*. I. kötet, 192–193.

[90] MNL JNSzML IV. 405. 28/1923., 570/1923. és 1705/1923.

[91] MNL JNSzML IV. 405. 1048/1929. és MNL JNSzML IV. 405. Alispáni jelentés 1932. szeptember, október, november hónapokról.

[92] *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok*, 1933. augusztus 20.

[93] MNL JNSzML XXXIII. 2. Szolnok, halotti anyakönyv, 397/1933.

[94] Gyászjelentés, 1933. Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK) gyűjteménye.

[95] Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a település 4408 lakójából közel 60% (köztük az örmények is) vallotta magát magyarnak. *Magyar Statisztikai Közlemények*. 42. kötet, 1912, 412–413. SZÜTS ISTVÁN GERGELY elemzte Ignác Rózsa *Urak, úrfiak* című regényét a „*Kiköltözök regényei*”. *A trianoni menekültkérdés két korabeli ábrázolása és értelmezése* című tanulmányában. *Kisebbségkutatás*, 2012. 1. sz. 22–42.

[96] GUDENUS JÁNOS JÓZSEF: *Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája*. Bp., 2000, 674–675. és *Gyászjelentés*, 1942. és 1981. OSZK. Fráter Magda a budapesti Farkasréti temető D/0/0/1966. számú urnafülkéjébe lett temetve.

[97] OROSZLÁNY GÁBOR (szerk.): *Nagykún városok. Karcag, Kúnmadaras, Túrkeve, Kúnszentmárton, Kúnhegyes, Kisújszállás, 1920–1930*. Karcag, 1930, 117.; FRÜHWIRTH: i. m. 221.

[98] MNL JNSzML IV. 405. 733/1922.

[99] OROSZLÁNY: i. m. 117.

[100] Uo.

[101] FODOR JÁNOS: Impériumváltás Marosvásárhelyen 1918–1922. *Múltunk*, 2016. 2. sz. 148–186., 172.; LÁSZLÓ MÁRTON: Maros-Torda/Maros megye közigazgatása 1919–1938 között. *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok*. XIV. Székelyudvarhely, 2015, 195–223.

[102] *Tiszaföldvár és Vidéke*, 1935. szeptember 15. 1.

[103] MNL JNSzML IV. 405. 733/1922.

[104] MNL JNSzML IV. 405. 754/1920. és 1155/1920. Patrubány jelentkezett a járszági alsó, a tiszai felső és a tiszai közép járás főszolgabírói posztjaira is.

[105] FRÜHWIRTH: i. m. 221.

[106] *Tiszaföldvár és Vidéke*, 1934. június 17. 4.; *Esti Kurír*, 1934. június 13. 11.

[107] MNL JNSzML IV. 405. 82/1935.

[108] Gyászjelentés, 1943. OSZK.

[109] MNL JNSzML IV. 422. 955/1948.

Címkék:

[Trianon](#) ^[17]

[menekültek](#) ^[18]

[tisztviselők](#) ^[19]

Kiadás: 20. évfolyam (2020) 3. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/életutak-adalekok-a-jasz-nagykun-szolnok-varmegyei-menekult-tisztviselok-palyafutasahoz>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/életutak-adalekok-a-jasz-nagykun-szolnok-varmegyei-menekult-tisztviselok-palyafutasahoz>

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/ambrus_k_01a.jpg

[3] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/ambrus_k_02.jpg

[4] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/brandt_01_a.jpg

[5] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/brandt_02a.jpg

[6] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/ernyey_01a.jpg

[7] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/ernyey_02.jpg

[8] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/jeszenszky_01a.jpg

[9] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/jeszenszky_02a.jpg

[10] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/patrubany_01a.jpg

[11] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/patrubany_02a.jpg

[12] <http://jnszmtisztviselok.hu/1876-1944/tisztviselok1876-1944/petheslaszlo/index.html>

[13] <http://www.hungarianhistory.com/lib/mocsy/mocsy00.htm>

[14] http://vfeek.vfmk.hu/00000113/adat_51.htm

[15] http://mtdaportal.extra.hu/ADATBANK/MAGYAR%20POLITIKAI%20LEXIKON/MPL_1_B.pdf

[16] http://mtdaportal.extra.hu/ADATBANK/MAGYAR%20POLITIKAI%20LEXIKON/magyar_politikai_lexikon_2.PDF

[17] <https://www.archivnet.hu/cimkek/trianon>

[18] <https://www.archivnet.hu/cimkek/menekultek>

[19] <https://www.archivnet.hu/cimkek/tisztviselok>